

BİR TÜRKÜNÜN ANATOMİSİ – 3

C. Yunus ÖZKURT *

3. Ali'm Destanı - Ağıt

Ölenlerin ardından söylenen ve onların ölümlerinden doğan derin acıları dile getiren deyişlere *Ağıt* deniyor (Gedikoğlu; 2012, s. 370).

Ali'm Destanı olarak bilinen bu ağıtın Koryanalı Hüseyin tarafından, Tonya-Şalpazarı civarında rastladığı bir kadının ağzından derlendiği rivayet ediliyor.¹ Hüseyin Köse, sanatı ve dostlukları gereği sık sık Maçka'ya gittiği gibi Tonya ve Şalpazarı'na da gitmektedir. Hüseyin Köse acıklı türküler söylemeyi pek sevmezdi. Çalıp söylediği türkülerin çoğu sevmek ve sevmek üstünedir. Ancak bu ağıttan çok etkilenmiş olacak ki, repertuarı içerisinde kullandığı bu ağıt Maçka dışına da çıkmış ve tanınır olmuştur. Söz konusu ağıt, bugün Doğu Karadeniz menşeli birçok sanatçı tarafından da söylenir bir durumdadır.

Bu ağıta konu olan olay, Maçka'da yaşanmıştır.² Olayın nasıl geliştiğine yönelik bazı durumlar ağıt sözlerinden anlaşılabilir. Ağıt sözlerine göre; yaylaya giden bir annenin Ali isimdeki genç-delikanlı oğlu köyde kalmıştır ve daha sonra yayladaki annesinin yanına gidecektir. Aradan üç gün geçmesine rağmen oğlu gelmeyen anne, merak edip köye indiğinde oğlunu eve ait sarenderin altında silah ile vurulmuş ve ölmüş bir vaziyette bulur.³ Annesi, Ali'nin Haçevera'lı arkadaşları tarafından vurulduğunu ima eder. Çünkü daha önceden bu konuda Ali'yi uyarmıştır. Bu nedenle de ağıt içerisinde bunu açıkça söyler.

Ağıtta geçen sözler; cenazenin defni öncesinde oğlunun tabutu başında ağıt yakarak ağlayan bir annenin söylediği sözlerdir. Gerçekten de yüreği yanmış bir annenin bu ağıtları, bugün dinleyenlerin de yüreğini derinden etkilemektedir.

Yörede kadınlar, cenaze namazı ve defin öncesinde - cenaze evinde - tabuta konmuş cenaze başında toplanırlar. Erkekler de kadınlardan biraz uzakta bir yerde toplanırlar. Bu esnada kadınlar tarafında cenazenin yakınlarınca ağıtlar yakılarak ağlaşmalar olur. Öyle ki yaktığı ağıtların da etkisi ile baygınlık geçiren kadınlar bile vardır. Bu ağıt yakma durumu, imam efendi gelip cenaze namazı ve defin için cenazenin kaldırılması ve orada bulunanlardan helallik istenmesi esnasına kadar devam eder.

*Karadeniz Teknik Üniversitesi - Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi. (Acısu Köyü Kalkındırma ve Kültür Derneği Üyesi - cyunusozkurt@hotmail.com. 03.08.2015, Akçaabat – Trabzon)

¹ Yörede, yaşanmış olayların mâni şeklinde yazılmasına ya da sözlü olarak söylenmesine Destan deniliyor.

² 2013 yılındaki çalışmamızda, o zamanki araştırma verilerine dayanarak bu olayın Maçka-Haçevera'da yaşandığı sonucuna varılmıştı. Ancak elde edilen yeni veriler doğrultusunda, bu olayın Haçevera'da değil ama Haçevera'ya yakın bir yerde gerçekleşmiş olduğu sonucuna varılmıştır.

³ Yöre köylerinin çoğunda eve ait bir sarender vardır. Vurulan Ali, başka birine ait sarender altına atılmış olamaz.

Gedikoğlu, bu ağıtlar için şu bilgileri verir:

“Doğu Karadeniz’de ölen bir kişinin tabutu başında toplanarak ağıt yakmak, özellikle kadınlar arasında çok yaygındır. Ölü yakınlarının acısını paylaşmak için ölü evine giden komşu kadınlar da ağıtlara katılırlar. Ölen kişi çok genç olursa yakılan ağıtlar daha dokunaklı olur. Doğaçlama ağıt yakma yeteneği olan kadınların etkileyici ezgilerle yaktığı ağıtlara yürek dayanmaz. Ağıtların ortak ezgileri bile vardır.”⁴

Aşağıda bu ağıt içerisinde geçen sözlere yer verilmiştir. ⁵

Ali’m, Ali’m.	Ah oğlum, oğlum, Ali’m.
Ali’m, Ali’m.	Ah oğlum, Ali’m, Ali’m.
Ah anan kurban olsun sana,	Vurdi attiler seni, sarenderın altına.
Ah oğlum, oğlum Ali’m.	Ah oğlum, oğlum, Ali’m.
Ah oğlum Anan gitti yayliya,	Ah oğlum demedim mi sana,
Bekleyi Ali gelecek diye,	Gezme Haçevera piçleriylan.
Kimseler gelmedi,	Vuracaklar seni dedim,
Üç gün oldu Ali gelmedin.	Oğlum, oğlum, Ali’m. ⁶
Anan döndü yayla yolundan aşağı,	Ah oğlum anan kurban olsun,
Geldi endi köye,	Hartamadan kamana,
Bakti Ali yatıyı, sarenderın altında.	Sakız kabuklarından armalarına,
	Ah oğlum, oğlum, Ali’m.

Ağıt metni içinde geçen bazı yöresel kelimelerin anlamları şöyledir:

Endi : İndi. Aşağı inmek.

Sarender : Serander. Orta ve Doğu Karadenizde 5-7 metrelik dört direk üzerine ahşaptan yapılan, camsız pencereli olup hava akımı sağlayan, yiyecek saklamak ya da kurutma amaçlı da kullanılan ambar türünden bir yapıdır. Bu yapıda, farelerin girmesini engelleme amaçlı olan ve direk başlarında daire şeklinde kullanılan ahşap tahtalar da kullanılarak tedbirler alınmıştır.

Hartama : Hardama, Hartuma. Çatı örtü malzemesi. Çatı örtmek için kullanılan ve genelde 0,5x15x50 cm boyutlarında olan tahta parçası. Bu parçalar, kiremit görevi görmek üzere çatı kirişlerine çakılarak çatı kapatılmış olurdu. Zamanla güneş, yağmur, kar vb. nedenlerle bozulanları değiştirilirdi. Bölgede yüzyıllardır kullanılmış bir yöntemdir. Sonradan temin edilebilen kiremitler olmuş ise, bu kiremitler mevcut hartamaların üzerine döşenmiştir. Bu nedenle hartama, kiremit altına konulan bir malzeme diye de bilinir ama tam olarak böyle değildir.⁷ Hartama kullanımının yerini zamanla kiremit ya da yağ tenekelerinden yapılan yöresel çatı malzemesi almıştır.⁸

⁴ Bu ifadeler Gedikoğlu’nun özel arşivinden izinle alınan ifadelerdir. Bahsettiği ağıtların ortak ezgisi ise, neredeyse tüm yörede aynıdır. Yani kadınlar benzer ezgiler ile ağıt yakarlar. Eyüp Eyüpoğlu da kemeçe eşliğinde ağıt söylenirken çalınan kaydelerin Maçka, Akçaabat ve Tonya yörelerinde benzer olduğunu belirtir.

⁵ Okuma yönü; sol sütun, sağ sütun şeklindedir.

⁶ Bu dörtlükte geçen ifadeler, çoğu söylemde çıkarıldığı için orijinali bilinmez. Hüseyin Köse dahi bu dörtlükleri, rencide edici olmamak adına sonraki söylemlerinde kullanmaz. Ancak ağıt yakan annenin sözlerinin orijinalinin böyle olduğu, Hüseyin Köse’nin ilk söylediği plak-kasetlerinden tescillidir. Bu ağıtta geçen sözler, Hüseyin Köse’nin oğlu Hasan Köse’den izinle alınmıştır.

⁷ Bunun ile ilgili çok meşhur bir dörtlük de vardır:

Kama : Askeri ya da av amaçlı, ucu üçgen şeklinde olup her iki tarafı da kesici olan uzun bir bıçak türü. Ağıtta geçen ifadelerden, Ali'nin çocukluğunda ince tahta şeklinde olan hartamadan kama yaptığını anlıyoruz. 1985'li yıllara kadar köylerde Kama, Pala, Koltuk Bıçağı gibi büyük kesici aletler ile dolaşanlar olurdu. Özellikle tabancası olmayıp hasım sahibi olanlar, تنها yerlerde bulunanlar, gece bir yere gidenler mutlaka yanlarında bu tür kesici aletlerden bulundururdu.

Sakız Kabuğu : Yörede yetişen Doğu Ladin türünden olan çam ağacına Sakız Ağacı denir. Bu ağacın genç olanlarının kabukları kolayca soyulur. Dikkatli bir soyma ile 3-5 metrelik kabuklar çıkarılabilir (odun-kereste amaçlı kesilmiş olan ağacın kabuğu soyulur, canlı ağacın kabuğuna yöre halkı ve çocukları dokunmaz). Bu ağaca Sakız Ağacı denmesinin nedeni, reçinesinin sakız olarak çiğnenebilmesidir. Bu ağacın olgunlaşmış reçinesini yöre halkı *Ruma* diye isimlendirir. Olgunlaşmamış reçine *Zift* olarak adlanır ve sakız olarak çiğnenemez. Çam Sakızı olarak bilinen bu reçine, çiğnendikçe ağızda çam kokusu oluşturur, rengi morarmaya başlar, gittikçe sertleşir ve en sonunda ağızda tozlaşarak dağılır. Tozlaşan sakız kalıntıları yutulabilir, mideye de faydaları vardır. Bu sakızın adına yörede *Yayla Sakızı* denir. Çünkü bu ağaç yüksek yayla ormanlarında bolca yetişir.

Arma : Fişeklik, mermilik. Yörede, tüfek-tabanca fişek ya da mermilerinin yan yana sıra ile konulabildiği, göğüs ya da bele bağlanabilen, deriden yapılmış olan askeri ya da av amaçlı malzemeye arma deniyor. Ağıtta geçen ifadelerden, Ali'nin çocukluğunda sakız kabuğundan arma yapıp beline ya da göğsüne bağlayarak elindeki hartamadan kama ile askercilik ya da avcılık oyunları oynadığını, annesinin de bunları hatırlayarak ağıt sözlerinde söyleyip ağıladığını anlıyoruz.

Maçka'ya bağlı Haçevera'nın bugünkü yeni adı, Yeşilyurt Mahallesi'dir. Ali'nin arkadaşlarının Haçeveralı olduğu anlaşılırken, Ali'nin de Haçeveralı mı olduğu ya da başka bir köyden mi olduğu tespit edilememiştir. Acaba o zaman itibarıyla Ali'nin annesi, suçluların kim olduğunu şahitli bir şekilde biliyordu da mı Ali'nin Haçeveralı arkadaşlarını suçluyordu yoksa yüreği yanmış bir annenin *zan* olarak söylediği ifadeler mi idi? Olayın hangi köyde yaşandığı, Ali'yi vuranın kim olduğu, yakalanıp yakalanmadığı, Ali'nin aile soyadının ne olduğu, Ali'nin annesinin akıbeti vb. hususlar tarafımızdan şimdilik tespit edilemediği için bu

Yükledim kıratıma, Doruk hartamasını. Nerden öğrendin yârim, Adam aldamasını.	Doruk: Yüksek yerlerde yetişen Doğu Ladin için kullanılır. Bazı söylemlerde Doruk yerine <i>Torul</i> kelimesi de kullanılmaktadır. Torul, Gümüşhane'nin ilçesi olup, sağlam Doruk ağaçları ile meşhurdur. Bundan yapılan hartama daha dayanıklı oluyordu.
--	--

⁸ Yağ tenekesi olarak genellikle 18 litrelik olan yağ tenekeleri kullanılır. Bunlar motor yağı ya da mutfak yağı olup katı-sıvı türünden yağ tenekesi olabilir. Bu yağlar kullanıldıktan sonra tenekeleri atılmazdı. Yörede bu tenekeleri değerlendiren ustalar vardır. Bu ustalar tenekelerin alt-üst kısımlarını çıkarır, kalan kısmın bir köşesini keserek düzleştirir ve çatıya çakım esnasında birleşme yerlerine ait oluk açma işlemini yapar, 10-20'lik paketler halinde satarlar. Bu tenekelerin üstü paslanma ve delinmeye karşı yağmur sızdırmasını diye zaman zaman bir petrol ürünü olan katran (sıvı zift) denilen bir malzeme ile fırça yardımı ile sıvazlanır. Geleneksel ve ucuz olduğu için yağ tenekesinden çatı kaplama malzemesi yörede halen satılmaktadır. Ancak şimdi yağ tenekesi yerine oluklu ve boyalı sac çatı kaplama malzemeleri revaç bulmuştur.

sorulara cevap verememekteyiz. Haçevera Mahallesi üzerinden bu ağıt ile ilgili daha detaylı bir araştırma yapılarak belki bu sorulara cevaplar bulunabilir.

Bu olayın yaşanma tarihi ile ilgili bir tespitimiz olamadı. Hüseyin Köse'nin bu olayı öğreniyor olması ve 1960'lı yıllarda bu ağıtı kemençesi ile çalıp söylemesi- plaklarında da okumuş olmasına binaen bu olayın 1925-1950 yılları arasında yaşanmış olma ihtimali ağır basmaktadır. Zira 1925 öncesi; yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Kurtuluş Savaşı, Rus baskısı ve muhacirlik yılları, Birinci Dünya Savaşı yılları gibi zamanlar olduğu için etkin yayla faaliyetlerinin olması zor görünmektedir. Elbette ki bu bir görüştür. Bunun yanı sıra ağıt hakkında bilgi almak için Maçkalı kemençe sanatçılarından irtibata geçilebilenler ile de görüşülmüştür.

Maçkalı kemençe sanatçısı ve aynı zamanda kemençe imalatçısı olan Eyüp Eyüpoğlu, bu ağıt hakkında bilgisi olmadığını ve kendisinden yaşça daha büyük olan kemençecilere danışmak gerektiğini ifade etmiştir.

Hüseyin Köse ile emsal olan Maçkalı kemençe sanatçısı Saffet Genç (D:1937) ise bu konuda detaylı bilgisi olmadığını, zamanında merak edip bu ağıt hakkında bilgi edinmediğini, kendileri adına da bunun bir eksiklik olduğunu ifade ederken bildiği kadarı ile Ali'nin Honefter derneğine gitmek istediğini, annesinin de Haçevera'lı arkadaşları konusunda Ali'yi uyardığını belirtmektedir. Buna göre şöyle bir anlam çıkarılabilir ki, demek ki daha öncesinde Ali ile Haçeveralı arkadaşları arasında bir sorun oluşmuş, bu sorundan kaynaklı vurulma endişeleri taşıyorlardı ve Ali'nin annesi de Ali'yi bu konuda uyarıyordu. Bu bilgiler ışığında şöyle bir değerlendirme yapılabilir ki; Ali, Honefter derneği dönüşünde arkadaşları ile birlikte köyüne-evine gelmiş, ancak orada arkadaşları tarafından vurularak eve ait sarenderin altına atılmıştır. Zira başka bir yerde vurularak eve ait sarenderin altına taşınması söz konusu olamaz. Sarenderin altına atılması ise, gizleme amaçlıdır. Yani ceset hemen bulunmasın diye. Hâlbuki madem vurulacaktı, dernek dönüşünde geçilen birçok ormanlık alan içinde de bu cinayet işlenebilirdi ve ceset çok uzun zamanlar bulunamayabilirdi. O halde, evlerinin yanında iken gelişen bir durum sonrasında vurulmuş olduğu düşünülebilir.

Honefter derneği her yıl Ağustos ayının 3. Pazar gününde yapılır. Ağustos'un 3. Pazar günü genellikle 15-16-17-18-19-20 Ağustos günlerine gelir. Honefter, Düzköy-Çayırbağı (Sidiksa) yaylası olup, Maçka-Düzköy-Akçaabat-Tonya yaylalarının geçiş noktalarında bir buluşma yeridir. Trabzon'un 1461'de fethinden önce de buralarda Türkmen göçmenler yaylacılık yapardı ve bu tür yayla şenlikleri şimdiki kadar yaygın olmasa da vardı. Yani bölgede 600 seneden fazla olmak üzere yayla şenlikleri yapılmaktadır. Saffet Genç'in verdiği Honefter Derneği ile ilgili bilgi ve ağıt içerisinde geçen "Anan gitti yayliya" ifadesi birbirini desteklemektedir. Zira yaylacılık faaliyetleri yaz aylarında olur ve Ağustos ayı da yayla ayları içerisinde. Sonuç olarak bu olayın yaylacılık ayları içerisinde meydana geldiği – Saffet Genç'in verdiği bilgiye istinaden de Honefter Derneği zamanlarında olduğu - şeklinde bir anlam çıkarılabilmektedir.

Yine bilgisine başvuru olan bir diğer Maçkalı kemençe sanatçısı Haydar Eyüpoğlu (Kara Haydar, D: 1943), bu ağıtın çok eski olduğunu, olayın ne zaman ve hangi şartlarda

yaşandığını bilmediğini, ağıt sözlerinin büyükleri tarafından kendilerine aktarılmış olduğunu ifade etmiştir.

Bu ağıt üzerine yapılan araştırmalarımızda bilgisine başvuru alan kişilerden ayrıntılı bilgi edinilememesi üzerine Trabzon yöresi ağıtlarına ait basılı çalışmaların varlığı araştırıldı. KTÜ bünyesinde ilk ve tek olarak, şimdi emekli olan öğretim üyesi Ali Çelik tarafından yönetilen ve 2000 yılında Gülhanım Alkaya tarafından yapılan *Trabzon Yöresi Ağıtları* isimli bir yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir. Ancak söz konusu tez içerisinde bu ağıt yer almamıştır. KTÜ bünyesinde yöreye ait ağıtlar ile ilgili başka bir çalışma da tespit edilememiştir. Bunun yanında, Anadolu'nun değişik yörelerine ait ağıtların toplanarak kitap şeklinde basıldığı çalışmalara rastlanırken, ***Trabzon yöresi ağıtları ile ilgili basılı bir kitap olmadığı*** da tespit edilmiştir. Yörede bu konuda oldukça bol malzeme varken bu durum Trabzon adına büyük bir eksikliklerdir.

Öte yandan yörede bugün kullanılmayan Hartama, olayın yaşandığı zamanlar ve yüzyıllar öncesinde oldukça yaygındı. Bugün çocuklar Hartama bulamadıkları için, hartamadan kama yapamıyorlardır ama çubuk ya da ince tahta parçalarından kama, kılıç vb. oyun araçları yaparak yaylalarda inek beklerken otlara vurarak oynamaktadırlar. Aynı şekilde sakız kabukları ile oyun, yayla faaliyeti devam eden ailelerin çocukları arasında bugün dahi varlığını sürdürmektedir. Sakız kabukları bellere sarılmakta, fes olup başa geçirilmekte, kırbaç olup hayvan güdülmemekte vb. çocukça oyunlara alet olmaya devam etmektedir.

Söz konusu ağıtı dinlemek için:

Koryanalı Hüseyin'in sesinden:

http://www.dailymotion.com/video/x1a0n03_koryanalı-huseyin-kose-alim-destani-mp4_music

Zeynep Başkan'ın sesinden:

<https://www.youtube.com/watch?v=LFPwyUOGzvw>

Fahrettin Dilaver'in sesinden (1,51. dk da değişiyor):

<https://www.youtube.com/watch?v=OMXAqE4Rbg&start=50&end:110>

(Yazı dizimiz devam edecektir...)